

TÁBOR BÉLA

Személyiség: persona, Krisztus-misztérium és buddhizmus¹

Persona: maszk és személyiség

Kultikus maszk és kereszt

A maszk (a persona²) személyiség és egyéniség határa. Az első megmerevedés (egyéniséggé különülés) – *de az első*. A szenvedés forrásának szimbóluma? A maszk félelmetessége: hogy a szenvedés születésének (az ösválasz születésének) pillanatát jelképezi.

A kultikus maszk – és a színészi maszk, a „persona” is ilyen végső eredetében és intenciójában – egy másik individuum szenvedésének magára vételét jelenti hordozója számára; az benne a „persona”, hogy különböző egyéniségek *azonosulnak* benne, hogy lebontja az idegenség falát két egyéniség között.

Valami rokonság dereng itt fel a kultikus maszk és a kereszt között. (Másnak a keresztjét, bűnét hordozni, „helyettesítő áldozat”.) Az ősdráma (az ősmisztérium) „összínésze”, amikor magára veszi a tragikus hős maszkját: másnak a szenvedését veszi magára. Krisztológia és dráma kapcsolata!

A színész mint a személyiség-probléma „sémája”

Minden maszk daimonikus – együtt születik a daimónnal.

Mit jelent az, hogy a színészi maszk: persona? Maga a maszk az összelejtés pillanatáig megy vissza, mint a mítosz (és a múlt), amelynek születését szimbolizálja.³ De ha a maszkot a színész – az ősdráma összínésze! – veszi fel (és teszi le!) azért, hogy *azonossá váljon* valakivel, aki különbözik tőle, és elvileg: maszkok végtelen sokaságát váltogathatja magán *ebből a célból*, akkor a maszk egyszerre az ősemlékezésre utal az összelejtésen keresztül: tehát éppen arra, akit elrejt: a személyiségre.

A „személyiség” szó használatához: a „persona” mint a színész álarca: aki ezt a „maszk”-ot viseli, *azonosítja* magát, azonossá válik azzal, akinek a maszkját felvette. A személyiség mint egyéniségek azonosulása. A személyiség mint *összekötő* realitás, szemben az egyéniséggel mint elhatároló realitással.⁴

A színészi maszk: persona; képlettel: Sz=E – a személyiség mint a potenciális egyéniségek összessége (de nem halmazszerűen, hanem gyökérszerűen, vagy csíraszerűen). Továbbá: személyiségi identifikációs „dráma”.

A személyiség leírható mint olyan egyéniség, amelyben a nárcisztikus erő a legnagyobb, de az ellenkező előjelű transzcendáló erő ezt pozitív egyensúlyban tartja: SZ=E. (Vö. Isten mint a teremtő erő és az önmagával szembeni ellenállás végtelen pozitív egyensúlya!).⁵ A dráma mint a szakrális manifesztáció. Misztériumdráma.

A birtokgörcs gyökerének kigyomlálása

A nárcizmus a birtoklási görcs végső formája: az önmagamra vonatkoztatott birtoklási görcs. A nárcizmusban önmagamot önmagam magántulajdonának tekintem.

„Mid van, amit nem úgy kaptál?”⁶ Krisztianizmus: a birtokgörcs (mammonizmus mint eldologiasodott nárcizmus) gyökerének feltárása és kigyomlálása – tehát a dekalog (a tízparancsolat) radikális értelmezése. Ugyanez a Név kiejthetlensége is – amit megnevezünk, ezzel birtokba vettük (primitívek és az egész tudomány, sőt az egész „kulturális élet”!). A személyiség viszont nem tehető birtokká. Minden individuális értékünket a személyiségből kapjuk, belőle merítjük – vagy nem merítjük. A rossz: a személyiségből való táplálkozás megtagadása. Elzárkózás: daimón! (Kierkegaard!)⁷

Szemben a buddhizmussal a krisztianizmus csak a birtokgörcsöt akarja kigyomlálni, nem pedig magát az individuációs szomjúságot, a trisnát.⁸ Ebben a tekintetben is folytatója a dekalog (és a Név) zsidó hagyományának (amely nem a birtoklás megszüntetését követeli, hanem alárendelést, l. *A zsidóság két útja* dekalog-elemzését⁹). Az egyszeri áldozat helyett az áldozat permanenciáját hirdeti a zsidó–keresztény hagyomány, illetve ennek magva: a krisztianizmus. Ez az áldozat nem üdvörtörténeti eszköz, hanem a személyiség-struktúra lényege: a konkrét áldozat maga a megváltás mint „jelen”, mint a „pillanat”. Az Újtestamentumban ezért alapszimbólum Krisztus (a személyiség) kereszthalála, az, hogy „az Atya feláldozza elsőszülött Fiát”.¹⁰ „Az Atya feláldozza fiát”: önmagát áldozza fel (egylényegűség, homousion!) – de úgy, hogy „önmaga” nem esik áldozatul ennek a feláldozásnak: mert önmaga a (végtelen sebességgel permanens) önfeláldozó, adó, teremtő, létező lét. Amit feláldoz: a személyiség nárcisztikus pólusa. A homousiontól való eltérés ellentétévé változtatja, agresszív ösztönök kivetítését jelentő kultusszá torzítja a krisztianizmust.

Az Atya a Fiúban önmagát áldozza fel – *de nem áldozza fel az önfeláldozót magát!* Ez az Atya és a Fiú lényege, és ez mutatja, hogy amint a homousiontól eltérünk, már szekularizáltuk, vagyis lényegétől megfosztottuk a trinitást. A szent szellem viszont az egyetemes *jelenlétét* jelenti ennek az Atya-Fiú relációnak – innen a keresztény utópisták (köztük Bergyajev) ábrándjai (vagy konstrukciói) „a szentlélek birodalmáról”. A megváltás a megvalósult konkrét közösség – ami ugyanaz, mintha azt mondjuk: a történelem azonossá válik a trinitással.

A krisztianizmus – mint a legmélyebb zsidó-keresztény hagyomány egyetlen szóba sűrítve – tehát nem az individuációs *szomjúságot* akarja kigyomlálni, csak a birtokgörcsöt: az individuációs szétszóródás – a semmibe oszlás, a megsemmisülés – *sátáni* törekvésének patológikus erejét. Az östörténeti személyiségelmélet¹¹ – mint ennek a hagyománynak korszerű értelmezési kísérlete – azért választja éppen a személyiséget alapszimbólumul, mert a személyiség (v. ö. „a színészi persona”) a centrifugális és centripetális erők végtelen pozitív egyensúlya, maga az egy pontban feszülő valóság mint a pillanatban feszülő történelem. (Idő!) És ezzel az egyensúllyal nem szűnik meg a személyiség individualitása, hanem éppen ezzel nyeri el minden más egyéniségtől különböző voltát. A személyiség tehát egyetlen pontban feszülő identifikációs dráma, nem pedig az egyetlen nyugalmi ponttá csillapodott mozgás. A *kísértés* konstitutív eleme a személyiségnek – de olyan ellenerővel, amely sohase engedí felülkerekedni: sohase engedí az alacsonyabb rendű uralomra jutni. Ez a kísértés: az individuáció lehetősége, amely magában a személyiségben gyökeredzik.¹² Ez az értelme a bűnbeesés-mitosz bevezető részének, amely arról szól, hogy Isten az Édenkertben elülteti a jó és rossz tudásának fáját, de megtiltja gyümölcsének élvezetét. Ez a fa a kísértés mint a személyiség konstitutív eleme. A kísértés mint kísérlet: vagyis kérdés. Mert a kísérlet mindig kérdést jelent. A másik elemet, a kísértéssel szembefeszülő ellenerő, az „élet fája” jelképezi.

Az individuáció „előtti” ősalapotban nincs „jó és rossz”, ez a megkülönböztetés már „szempontosság”, az individuum perspektívájából: a létezés eredendő osztatlan totalitásának felbomlása! (V. ö. theodice problémája!)

Az, hogy a Teremtés könyve 3,22 verse szerint azt mondja Isten: „az ember olyan lett, mint *miközülünk* egy, jót és gonoszt tudván” és „hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is és egyik és örökké éljen”, azt jelenti: nehogy ellen-személyiség (= a nárcisztikus személyiség ös-önellentmondása!), inférnalis személyiség legyen belőle („Antikrisztus”), olyan személyiség, amelyik *enged* a kísértésnek, akiben az alacsonyabb rendű uralma testesül meg, örök centrifugalitás, örök halálba zuhanás, megsemmisülés és semmisítés, tehát olyan negatív személyiség, akiben az individuációs-nárcisztikus birtokgörcs javára borul fel az egyensúly. Tehát az élet fájától való elzárás célja: hogy a pozitív aszimmetria ne változzon át jó és rossz – egymást paralizáló – szimmetriájává. Az entrópiától óv!

„Mint *miközülünk* egy”: ez világosan arra utal, hogy a személyiség a (potenciális) egyéniségek végtelen sokasága – egyetlen pontban feszülő közösségként –, vagyis a Sz=E ősparadoxona. „Miközülünk egy” – „mint *miközülünk* csak egy (az egyik)”! –: ez a rész-Isten volna, az ellenisten (Antitheosz): hatalmi lény (akinek szabadsága mások szabadságának *fogyasztása*, nem pedig táplálója), vagy talán zseni mint önmaga autark egyéniségét kifejező alkotó. („A nárcisztikus Isten” = a bálvány! Ennek ellentéte: a kiejthetetlen Név, és a többesszámú אֱלֹהִים „Elohim”).

Az antikrisztianus zsidóság kritikája a krisztianizmussal szemben: hogy Krisztus a Név kiejtése, megnevezése és ezzel birtokolhatóvá tétele. A Krisztus-misztériumban tehát Krisztus-mítosz lát – ez a kritika a zsidóság általános mítosz-kritikájának alkalmazása. De vajon nem arról van-e itt szó, hogy a Krisztus-misztérium – ez az ös-misztériumdramma – csak a végsőkig fokozza a birtokbavétel *kísértését*? A kísértést mint a személyiség konstitutív elemét? Ez valóban megfelelne annak, hogy Krisztus a *személyiség* realitásának premier plánba helyezése, a Névbe rejtett személyiségi-identifikációs drámáé. A személyiség-probléma a maga drámaiságával kilép védettségéből, amelyet a Névbe rejtettség nyújt neki. Az implikáló változatlanul a Név marad, de megmutatkozik az implikált: a meta-perszonális(?) Névbe ágyazott személyiség.¹³

Buddhizmus és krisztianizmus: két ellentétes válasz a szenvedésre

A közös: harc a birtokgörcs ellen

„A különbség Tao és az általános istenképzet között abban rejlik, hogy Isten a világot teremtés (wei) útján hozza létre, a Tao viszont „nemcselekvés” (wu-wei) útján.” (Alan Watts)¹⁴. Tao: Isten, szemben a demiurgossal! Nem „alkot”, hanem *létezik*, és létezése teremtő sugárzás.

A létezés *nem* állapot. „Álfőnév”.

„Wabi-Sabi: Ha a szegénység azt jelenti: mentesnek lenni a feleslegtől, vagyis attól, ami eltereli a figyelmet egyetlen legértékesebb kincsemtől; és a magány azt jelenti: nem lenni senkivel, aki közém és közém áll”: a pauperizmus kérdésének Zen-megfogalmazása ilyesféle lehetne: az a baj, hogy sok milliószor több ember szegény, mint ahánynak joga és ereje van hozzá. „Wabi = hűség önmagamhoz”.

Trisna mint „csüngés az életen”, „kapaszkodás”: birtokgörcs.

Eckhart mester: „Die dritte Armut aber, von der ich nun reden will, ist die Äußerste: sie ist die, dass der Mensch nichts *hat*“¹⁵: a birtokgörcs teljes feloldása!

„Személyiség”: a birtokgörcs ellenmozdulatának szimbóluma.

Az egyetlen misztérium: a személyiség viszonya a szenvedéshez.

A szenvedés a lét kérdése. Erre a kérdésre két ellentétes válasz: buddhizmus és krisztianizmus (mint zsidó–keresztény nyugati világvég). A buddhizmus válasza: az egyéni lét lefokozása a lételenségig. A krisztianizmusé: az egyéni lét felfokozása a személyiséggé.

Watts: „A tényleges tapasztalatnak nincs szüksége (szóbeli) tanra, sem írásban rögzítettre, szellemtől szellemig hat. A sokalakú jelenségek végső soron egyek, így te magad és Buddha is. Ezt az egy-létet szellemi látás révén egzisztenciálisan kell megtapasztalni, tehát szándékotól és megfontolásoktól mentes odaadásban, én-nélküliségben, a nem-ragaszkodásban (musin). Az Ént (ga) kell feladni, az Éntelenséget (muga) kell megélni, az abszolút semmit, az űrt (mu, ku).” Ezzel szemben a krisztianizmusban: az én feladása helyett az én megnyitása a logosz felé, az én folytonos táplálkozása a második személyből, az én folytonos transzcendálása és folytonos kibontása, táplálékul a „te” számára.

A buddhizmus felesleges fényűzésnek, tehertételnek, menekülésnek tekinti a személyes élet gazdagságát, s a Zen levonja ennek végső konzekvenciáját is: felismeri, hogy a személyes élet gazdagsága a szóban gócosodik, tehát elveti a szót. A krisztianizmus is ugyanezt ismeri fel, s éppen ezért helyezi centrumba a szót: a *kezdetbe*. A személyes élet mindkettő számára kísértés: választ, ahol az Egy igényése elválik az Egy megtagadásától. És mert ilyen kísértés, a Zen-buddhizmus elveti, a krisztianizmus mértékké avatja: számára az Egyet csak az nem tagadja meg, aki ebben a kísértésben helytáll. A buddhizmus számára csak az nem tagadja meg, aki ezt a kísértést elkerüli.

Krisztianizmus: „Elébe menni a szenvedésnek” – és a kísértésnek! A buddhizmus axiómája: a szenvedés kerülése.

Ami Keleten „űr”, Nyugaton pleróma: abszolút transzparencia.

Az európai Zen-kultusz

Az európai Zen-kultusz mögött többek közt az rejlik, hogy felnőtt egy nemzedék, amely kompromittálva érzi a kereszténységet is, a kereszténység kompromittálását is. Most madártávlatból szeretne nézni egy formáló hitet úgy, hogy ne lehessen látni azt, ami kompromittált vagy kompromittáló. A Zen egyébként a maga perspektivista (kissé talán a sztoicizmusra is emlékeztető) hajlamaival elébe megy az új európai pragmatizmusnak is.

Az európai Zen-kultusz, fattyúhajtásával (hippi, beat etc.) együtt: az európai szellem grand-guignolja: harakirije. Nietzsche jóslata: „az európai buddhizmus”. Az európai Zen-kultusz (európai buddhizmus) annak a következménye, hogy a zsidóságon és kereszténységen belül egyaránt következetesen a „Herrschaft des Minderwertigen”, az alacsonyabbrendű uralma érvényesült: a szellemi értékek felületes asszimilációja folytán ezeknek az értékeknek a negatív szelekciója.

Ellentétes viszony az én-te drámához

A jelenlét feltétele (és így a figyelemé, az asszimilálásé is), hogy meg tudjak szabadulni a pascali moi-tól: „magamtól” mint az ebneri énmagányosságtól. A Zen nem ismeri a krisztianizmus polaritását: az én-te drámát, és teljesebb formájában: az én-te-szó hármasságát. Vagyis a szó, a dialógus drámáját! Az „én-feladás” egy doktrína ösztökélésére következik be. Így mégiscsak „verhaftet-sein” marad: a harmadik személyé személytelenített léthez: a semmihez tapad. Ez a birtokgörcs kerülőútja. (Birtokolni a semmit?)

A Zen szimbólum nélkül akarja átvinni a világvég növekedésének – a csodának – a pillanatát: a bodhinak (megvilágosodásnak) azt a pillanatát, amelyben Buddhának a gayai Bo-fa alatt volt része egy éjszaka, 7 évi meditáció után.

A buddhizmus – legkihegyezettebben a Zen-buddhizmus – félreérthetősége miatt veti el a szót. Ebben is szöveg ellentéte a krisztianizmusnak, amelynek jellegzetes mondanivalója éppen a szó félreérthetőségén, a személyiség félreismerhetőségén alapszik.

A nyelvben az (én – te – szó viszonyban gyökeredző) *személyiségemből* idézek fel valamit, vagyis felbontom énem egy birtokká merevedett szintjét, birtokgörcsöt oldok, ellenállásokkal megküzdve. Nyelv és költészet azonossága. Az ellentétes lehetőség: a nyelv mint a nyelvtagadás eszköze. Ez azt jelenti, hogy személyiséget teszem hozzáférhetlenné (önmagam és mások számára), énemet birtokká merevitem. Mert a nyelv jelentést teremtő és jelentést romboló energiák pozitív egyensúlya.

1 {Tábor Béla jegyzeteiből összeállította Surányi László, szerkesztette Surányi László és Tábor Ádám. Tábor Béla megjegyzései zárójel nélkül szerepelnek, minden más megjegyzés {} között.}
2 {A latin *persona* szó első jelentése színészi maszk.}

- 3 {Tábor Béla személyiségelméletében centrális jelentősége van a felejtésnek, és annak a szerepnek, amit az „ösfeljtés” játszik személyiség és egyéniség viszonyában. Részletesen lásd *Az eredeti felejtés és a szó primátusa* címen az *Új Forrás* 2019/7. számában (17–23. o.) megjelenő szövegében. Itt írja:
„Felejtjenianyi, mintelrejtőzni. Kielöl?, Önmagam’ elöl. Mászóval: az egyéniség mint, más’, mint, önmagamása’ – vagyis a személyiség ,mása’ – lehasad (relative!) a személyiségről, hogy elrejtőzhessen előle, és így ezt a ,más-létét’, önmagává’ deklarálhassa. (Titanizmus.) A szubcentrumban eredendően megvan ez a tendencia, ez a kísértés, már azáltal, hogy az eredeti centrum ,képmása’, tükörképe – tehát megvan benne a kísértés, hogy eredeti centrumnak tudja magát. Ez a felejtő rejtőzés a *daimón* születése és lényege. (A *daimón* születésének pillanata!) Ez a *mitosz* születése. És ez a *maszk* születése is. (A *maszk* születésének pillanata.) Daimón, mítosz, maszk elválaszthatatlanok egymástól.”}
- 4 A „személyiség” terminusához: sohase beszéltek „egyéni” Istenről, mindig „személyes Istenről”.
- 5 {A pozitív egyensúly, vagy teremtő aszimmetria Tábor Béla létszemléletének – és terápiás magatartásának is – középpontjában áll: „A jó ideája’ Platónnál (a legfelsőbb idea, minden lét és tudás forrása) ugyanazt az evidenciaélményt fejezi ki, mint Baadernél: „a szomjúság a víz létezésének bizonyítéka’, és mint az anselmisi istenbizonyíték vagy Augustinusnál az abszolút hazugság lehetetlensége. Östörténetileg: a teremtő aszimmetria, a pozitív teremtő erő túlsúlya a negatív ellenálló erővel szemben.”}
- 6 Philón! {Tábor Béla gondolatmenetének apropója az evangélikus teológus Rudolf Karl Bultmann Pál-értelmezése. (Tábor Bélát Bultmann a demitologizálási programja miatt érdekelte.) Egyetért Bultmannal, aki középpontba állítja a „mid van, amit nem úgy kaptál?” páli kérdést, de mint a fenti szövegből is kiderül, félreértésnek tartja, hogy ez a gondolat ellentétes volna a zsidóság lényegével. Philónra pedig azért hivatkozik, mert a gondolat – amint ezt Hans Jonas hangsúlyozza gnózis-könyvében – ezzel az élességgel nála kerül középpontba, például a De Cherubim, és a De Sacrificiis Abelis et Caini c. művében.}
- 7 {„A démoni a zárkózott.” Søren Kierkegaard, *A szorongás fogalma*, ford. Rác Péter, Budapest, Göncöl Kiadó, 1993, 145. Tábor Béla az elzárkózás mozdulatára teszi a hangsúlyt, és így fogalmazza át: „A daimón önlezáró mozdulat.”}
- 8 {Utalás Buddha 2. nemes igazságára, amely szerint a szenvedés okozója a létszomj, a trisna.}
- 9 Tábor Béla, *A zsidóság két útja*, 2. kiadás utószóval, Pesti Szalon, Budapest, 1990, 94–119, különösen 102.
- 10 „Az Atya feláldozza fiát” – és a Kronosz-mítosz! „Az Atya feláldozza fiát”: az időről való lemondás(?) mint az abszolút áldozat. (Idő, illetve történelem negálása, nemzedéki kérdés. Két ellentétes, de közös probléma-gyökerű megoldás: Evangélium és Kronosz-mítosz vagy a Tantalosz-mítosz!)
A generációs kérdés (generáció-váltás, generációk szimultaneitása etc.) mint az idő (elmúlás és keletkezés) öskérdése – és mint a mítosz primer tartalma!
Az apa-fiú (Tantalosz) dráma: lázadás az elmúlás ellen! Tehát az idő ellen!
Tantalosz „Sphinx-kérdése” az istenekhez: miféle húsból készült a pecsenye (amit saját fiából süített)? „Szubsztancia”. Ez a szubsztancia „hús a húsból”. Megtestesült múlandóság.
- 11 {Tábor Béla több mint öt évtizeden át egyetlen könyvön dolgozott, melynek teljes címe: *Bevezető fejezetek a valóság östörténetéhez*. Szóban és írásban is rövidítve egyszerűen Östörténetnek nevezte. (V. ö. Tábor Ádám, *Előszó*, in Tábor Béla, *Személyiség és logosz. Bevezető és kommentárok a valóság östörténetéhez*, Balassi Kiadó, Budapest, 2003, 11-14.) Ezt írja róla: „amit a mítosz úgy kérdez: mi volt kezdetben, azt az östörténet a logosz nyelvében kérdezi: mi van kezdetben? Östörténet: a múlt-történet helyett jelen-történet.”}
- 12 A kísértéssel mint a személyiség konstitutív elemével szorosan összefügg, hogy csak azzal lehetünk személyes viszonyban, akit félreérthetünk. {V. ö. Tábor Béla, *Kísértés és bűn, részletek*, in *Vajda Júlia* (szerk. Kozák Gy. és Soóky A.) Balassi Kiadó, Budapest, 2004, 219–223.}
- 13 {Pascal szerint a proféták azt jósolták, hogy Jézus Krisztus valóban rejtőző Isten lesz, akit nem fognak felismerni, akiről nem fogják azt gondolni, hogy ő az, a botránkozás köve lesz. (*Gondolatok*, 751. töredék) Pascalnak ezt a gondolatát Tábor Béla így interpretálja:
„A krisztológia a személyiség-egyéniesség probléma centrumba állításával – ami egyben a *rejttség* kérdésének centrumba állítását jelenti – az identifikációs drámának (vagyis magának a tragédiának) legszenvedésselibb problémáját – tengelyét! – éli át: a ,félreismertség’ és ,félreismerés’ (non-identifikáció) problémáját. „Ontológiailag’ ez a létezés dramatikus értelmének végső keresztmetszetére utal. Teremtés, bűnbeesés és megváltás ebben gócosodik: a teremtés úgy fogalmazható, mint az eredendő azonosság (identifikáció), a bűn mint dezidentifikáció, a megváltás mint re-identifikáció.”}
- 14 Alan W. Watts, *Zen-Buddhismus – Tradition und lebendige Gegenwart*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg, 1961, 35.
- 15 {A harmadik szegénység, amelyről most beszélni akarok, amely a legrendkívülőbb, az, ha az embernek nincs semmije. Eckhart mester, *Válogatott prédikációk*, ford. Schneller István, Typotex, Budapest, 2017, 254.}